

POSTMODERN EDEBİYAT VE KARA KİTAP

Arş. Gör. Banu DAĞTAŞ

I. GİRİŞ

Kara Kitap hiç kuşkusuz Türk Romanı'nda yeni bir soluk ve hakkında birçok yazı yazılmış bir kitap. Bu tartışmaların bir boyutunu da, Kara Kitabın postmodern bir edebiyat ürünü olması oluşturmaktadır. Bu çalışmada da, Kara Kitabın bu boyutu incelenmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın sistematığı açısından önce postmodernize kavramı, daha sonra da postmodern edebiyat ele alınacak ve Kara Kitap bu bilgiler ışığında değerlendirilecektir.

II. POSTMODERNİZM KAVRAMI

Bilindiği gibi "postmodernizm" kavramı, son 10 yıldır gerek sosyal teoride, gerekse sanat alanında en çok konuşulan, tartışılan bir kavram haline geldi. Öncelikle mimaride başladığı öne sürülen postmodernizm bence önce akademide başladı ve kendini çeşitli alanlarda gösterdi. Bu alanlardan biri de edebiyat oldu.

Postmodernizm, "Mayıs 1968"de üniversite öğrencilerinin ve bazı aydınların bilgi-güç ilişkisini ve varolan eğitim sistemini sorgulayarak başlattıkları bir akım. Öğrenciler öncelikle sosyal bilimlerin işlevini sorgulamışlardı. Çünkü sosyal bilim, başta A.B.D. olmak üzere çeşitli batılı toplumlarda II. Dünya Savaşı sonrası kurumsallaşmaya başlamış ve kurumsallaştıkça da siyasal iktidara ve sermayeye yakın olmuştu. Öğrenciler öncelikle böyle bir kurumdan çıkan doğruların tek doğru olamayacağını farkına vardılar. İkinci olarak, aklın yolu bir miydi? Mademki "bilgi" üniversitede üretiliyor ve hayata geçiriliyordu, o halde savaşlar, çevre kirlenmesi, yabancılaşma nedendi? Neden bilim ve modernleşme insanı mutlu edememişti? O halde doğruya ve gerçeğe giden başka yollar da olmalıydı. Yani tüm bir Aydınlanma Geleneği ve modernlik tasarımı ameliyat masasına yatırılıyordu.

Peki aydınlanma ve modernlik tasarımı ne bekliyordu? Akıl bir yandan geleneksel yapıyı eleştirip-sorgulayacak; diğer yandan deneyimlerinin sonuçlarını uygulamaya koyacaktı. Böylece "eleştirel akıl", "araçsal akıl" beraber çalışacaklardı. Amaç insanın kendine uyumunu artırarak gelişmesi, ilerlemesiydi. Postmodernizm işte bu projeye ve vaadlerine karşı çıkmaktadır. Postmodernist düşünür **Lyotard** ilerlemeci vaadlere sahip olan Marksizm'i ve Modernizm'i birer **üst-anlatı** olarak görüp; bunları kabaca tekil toplumların ve aktörlerin niyetlerinden bağımsız olarak onları içine aldığı söyler (Connor, 1989). Yine Lyotard'a göre modernizmin bilimi **dilde** egemenlik kurmuş ve üst-anlatı haline gelmiştir. Bilim kendini **dil oyunları** ile meşrulaştırmıştır. Lyotard'a göre bilgide ilerlemek için dil oyunlarında yeni atılımlar gereklidir. Aydınlarla düşen görev de; artık yeni, küçük **öyküler** anlatma ve dinleme gücü edinmek ve bilimsel bilginin **anlatıya** dayalı bilgi karşısındaki ayrıcalıklı, üstün konumunun sona erdiğini kabul etmektir (Connor, 1989).

Postmodern düşünürlere göre sosyal bilimler, Batı'da hükümete ve iş çevrelerine projeler hazırlayıp, aynı zamanda bilginin **evrenselliğini** savunarak ikiyüzlülük etmektedir. Çünkü, batı hem etnosentrik bir yapılanmaya gidip, hem de bilimin evrensel değerleri olduğunu söylemekte ve inandırmaya çalışmaktadır. Postmodernizmde bilgi üretim süreci evrenselleşemez. Çünkü, **bilgi**, tarihsel-çevresel faktörlere bağlıdır. (context-dependent) (Sedman ve Wagner, 1992).

Peki postmodernizm, Lyotard'ın dil oyunlarının dışında neler önermekte, neler getirmektedir?

Daha önce değinildiği gibi iktidarlar, kendilerini, dil oyunları ile meşrulaştırdıkları için, öncelikle mücadele dil’de başlatıldı. Evrensellik ilkesine karşı yerellik (locality), yöntem olarak da yapıçözücülük (deconstruction) getirildi. Modern ile geleneksel bir arada kullanıldı (*). İroni, gerçekliğin yerini aldı. Birçok söylemin (discourse) kendisini ifade edebildiği bir alan ve aynı zamanda bir işaretler sistemini içeren metin (text) ve metinlerarası ilişki (intertextuality) ön plana çıktı ve geçmişle bağların sürdürülmesi gerekliliği önem kazandı. Köktencilik felsefesi dinî ve etnik köktenci hareketlere temel sağladı.

Kısaca özetlemeye çalıştığımız postmodernizm kendini edebiyatta da gösterdi. Daha önce sıraladığımız varsayımlara katılan bir edebiyat doğdu. Şimdi bu edebiyatı kısaca tanımaya çalışalım.

III. POSTMODERN EDEBİYAT

Bu bölümde Connor’un (1989) “Postmodernist Culture, An Introduction to Theories of Contemporary” adlı kitabının, postmodern edebiyatla ilgili bölümünden yararlanacağım. Connor, Ihab Hassan gibi postmodern edebiyatçıların özgün düşünceleriyle birlikte, postmodern edebiyatın bazı önermelerini vermiş.

Connor’a göre postmodern edebiyat, modernizmin kendi kendine yeten formunun ötesine geçmeyi başarmıştır. Hareketin ilk öncüleri İngiliz yazınından Alan Sillite, Kingsley Amis ve Philip Larkin’dir. Bu yazarlar modernist bir miras olan elitizme karşıydılar ve form’dan çok deneyim’e önem veriyorlardı. Connor’a göre böyle bir edebiyat, en azından teorik olarak “yaşama” daha yaklaşan bir tutumdur.

Leslie Fiedler “Cross That Border-Close That Gap” adlı makalesinde yüksek kültür ile “popüler kültür” arasındaki boşluğun doldurulmasını savunur. Connor’a göre Fiedler’in makalesi postmodernizmin ilk tanımlanmasında oldukça etkili olmuştur.

Buraya kadar yazdıklarımızdan bir sonuç çıkaracak olursak; en temelde postmodern edebiyat akımının modernizmin formal bütünlüğünü reddettiğini söyleyebiliriz.

(*) Bunun en çarpıcı örnekleri mimari alanında görüldü.

Ihab Hassan-Yokedicilik ve İroni

Hassan'ın **"The Dismemberment of Orpheus; Towards a Post-modern Literature"** adlı eseri; 1971 yılında yayımlandı. Bu öyküde Hassan, Maneadlar tarafından parçalanan şair Orfe'nin kaderini anlatmaktadır. Orfe'nin parçalanan başı hâlâ şiir okumaya devam etmektedir.

Hassan'a göre bu yüzyılın en önemli özelliği; "sessizlik edebiyatı" yapılmasıdır. Modernist edebiyat karmaşık bir sessizlik gibi hareket etmektedir; yokediciliği reddederek birçok anlamı kuşatmaktadır.

Hassan, yokedicilik isteğinin başlangıcını **Sade'nin** çalışmalarında görür. Sadist birey için doğru ruh, yokedicilik ve sürekli reddetmedir.

Hassan'a göre Orfe sadece yokediciliği olumsuzlamaz, aynı zamanda bozulmamış olanı bozar.

Hassan'a göre "kahramanca yokedicilik" hem modernizm hem de postmodernizm için geçerlidir. **Beckett'e** gelindiğinde kahramanca "absürdlük" yakalıyoruz ve Hassan, Beckett'i Sade'ye yakın buluyor. Ben Hassan'ın Beckett hakkındaki yorumunu tartışmaya açık buluyorum.

Özetle Hassan postmodernizmi, modernizmin içinde **dionysiac** bir virüs olarak görüyor ve bu virüsü **çılgnılığı** ve **çözülme**yi teşvik eden bir virüs olarak tanımlıyor. Ancak Hassan bunun **kısmen** modernizmin içinde olan gizli bir ilke olarak görüyor. Son olarak **Hassan'a göre edebiyatta postmodernizm: modern edebiyatın merkezî ilkelere**nin radikal bir şekilde dağıtıldığı; **yazarın, okurun, okuma sürecinin kendisinin sorgulandığı bir dönemdir.**

Hassan modernizm ve postmodernizm üstüne bir de tablo sunmuş.

MODERNİZM

Romantizm/Sembolizm
Form (birleşik/kapalı)
Amaç
Dizayn
Hiyerarşi
Hakimiyet/Logos

POSTMODERNİZM

Dadaizm
Antiform (ayrışık-açık)
Oyun
Şans
Anarşi
Tüketme/Sessizlik

Uzaklık	Katılım
Sentez	Antitez
Varlık	Yokluk
Merkezi	Dağınık
Tür/Sınır	Metin/Metinlerarası
Paradigma	Syntagm
Hypotaxis	Parataxis
Metafor	Metanomi
Seçme	Kombinasyon
Kök/Dip	Yüzey
Gösterilen	Gösteren
Okunan	Yazınsal
Anlatı/Büyük Tarih	Anti-anlatı/Küçük tarih
Belirlielik	Belirsizlik
Bütünlükçü	Yapıçözücülük

Alan Wilde

Wilde, **yüksek** modernizm ve Connor'a göre onun en aristokratik, en anti-devrimci uygulayıcıları olan Eliot, Woolf ve Farster üzerinde yoğunlaşır. Wilde hem modernizmi, hem de postmodernizmi temsil eden iki tür ironi formundan bahseder; **disjunctive** ve **suspensive** ironi. **Disjunctive* ironi**'de dünyanın parçalanmış bir şekilde algılanmasına karşı çıkılır ve tutarsızlık karşısında dürüst olunması istenir (Woolf ve Joyce). Wilde'a göre, postmodernizmde disjunctive ironi yerini suspensive ironiye bırakır. **Suspensive* ironi** tutarsızlığın farkında olma yoğunluğunu içerir.

Zamanın Ötesinde

Modernist ve postmodernist edebiyatı etkileyen en önemli kovidlerden birisi Connor'a göre **ZAMAN**'dır. Connor'a göre, **postmodern edebiyatta olduğu gibi, destansı zamanla çağdaş zamanı birleştirmek, ya da tarihi ve insan yaşamını sonsuz bir bütünlük halinde düşünmek, bu dünyadaki geçicilik duygusunu yok etme gayretidir.**

Spanos, modernist estetiğin metafizik yönünü eleştirirken, düşüncesini Martin Heidegger'e dayandırır. Heidegger bilindiği gibi

(*) **Disjunctive** kelimesinin Türkçe karşılığı ayıran, bölen; **Suspensive** kelimesinin Türkçe karşılığı ise tereddütü'dür.

“varlık” ve “kimlik” soruları üzerinde yoğunlaşmış bir varoluşçu düşünürdür. Ona göre varlık ve kimlik **tarihsel** olaylar üzerine kurulmuş olgulardır.

Marjorie Perloff'a göre de, modernist şairlerden **Yeats, Eliot ve Stevens**'da anlatı (narrative) vardır; ancak bu anlatı **kapalı ve ben-merkezci**'dir. Ve basit imajlar etrafında döner. **Postmodern şiirde ise anlatı daha az benmerkezli, kaybedilene davet eden, formsuz, dilde ve pratikte tamamlanmıştır.**

Bu biçimde yazılan şiir, dilin, şiirsel olmayan formlarını kucaklar; mektup, dergi, röportaj, öykü, haber gibi. Perloff'a göre bu tarz şiir formunun babası Ezra Pound'dur. Ve **Cantos** şiir dili ile günlük dil arasındaki farkı bulanıklaştırır, romantik yazarın merkezi ilkesi olan kendini çözer, değişik tarihsel zamanları çeşitlendirir ve aralara sokar. Tamamlanmamıştır, geçicidir ve tarihsel süreçte bazı gözenekler açar.

VARLIKBİLİM VE METAÖYKÜ

Postmodernist öykü, öykününü dünyalar yaratma ve devam ettirme işlevine önem verir. McHale 20.yy'ın ilk yarısındaki modernist romanın **bilgi ve yorum** sorunlarıyla ilgilendiğini ve modernizmin bu bilgi kuramı açısından sorunsalının postmodernizmde “**varlıkbilimsel**” sorunsala dönüştüğünü ileri sürer. Yine McHale'e göre, postmodern romanın varlıkbilimsel özelliği onun **özerk dünyalar** yaratmasıyla ilişkilidir.

Modernist edebiyatın **DÜNYA NASIL BİLİNEBİLİR?** sorusunun yerine post-modern edebiyat; **DÜNYA NEDİR?, NE TÜR DÜNYALAR VARDIR?, DÜNYALAR NASIL KURULUR?, NASIL FARKLILAŞIR?, DÜNYALAR ARASINDAKİ SINIRLAR NASIL YOK EDİLİR?** sorularını getirir. Dünyalar edebî metinlere çağrılır. Metne anlam veren şey ise **öznellik**'tir. Postmodern edebiyatta formlar ve diller çeşitlidir. Bu yüzden postmodern bir romanda birbirleriyle yarışan söylemler birarada bulunabilir.

Linda Hutcheon'a göre postmodern metinler tarihin öyküsellliğini sergiler. Tarihle -öykü arasında bir ayrım yoktur. Biz tarihi anlatılar aracılığı ile bildiğimiz için, tüm bir tarih edebiyattır, diyebiliriz.

Hutcheon **METİN-DÜNYA** ilişkisine de değiniyor. Hutcheon'a göre metin-dünya ilişkisi, gerçek dünyada yoğunlaşma adına metni bir ke-

nara iterek değil, tersine, metinde yoğunlaşarak kurulur. Böylece metin, gerçek tarafından kuşatılmış olur. Bu düşüncesiyle de Hutcheon'un postmodernizmi Hassan ve McHale'den, radikal bir şekilde farklılaşır.

IV. KARA KİTAP

Bu bölümde **Kara Kitap** postmodern edebiyatın önermeleri ve postmodernizmin ideolojisi açısından tartışılacaktır.

Kitaba postmodern edebiyatın önermeleri açısından baktığımızda kitabın bu tür bir özellik taşıdığını kolayca yakalayabiliyoruz. Özellikle **metnin önem kazanması ve anlamı öznellikte bulması, metinlerarası ilişki ve anlatının öne çıkması kitabın temel özelliği olarak karşımıza çıkıyor.** Yine Hutcheon'ın öne sürdüğü gibi postmodern metinlerin **tarihin öyküsellliğini** sergilemesini Kara Kitapta da yakalayabiliyoruz. Kitabın sürekli gazeteci Celal'in makaleleri ile beraber gitmesi bir metinlerarası ilişki. Yine roman kahramanlarının hayatlarına dair bazı ip uçlarını, varlık nedenlerini bir işaretler sistemini kapsayan metinde bulması, hem metnin artan önemini hem de öznellik-metin ilişkisini kanıtlar nitelikte. Yine kitapta anlatının yüklediği önemi ve tarihin öyküsellliğini eski Doğu bilimlerine ait epigraflarda ve Celal'in makalelerinde başvurduğu hikâyelerde yakalayabiliyoruz.

Metin-Öznellik ilişkisini kitaptan bir alıntıyla örnekleyebiliriz:

"... "Böylece", diye düşündü Galip, "birinci okuyuşumda bir anlama, ikinci okuyuşumda bambaşka bir anlama geliyordu hikaye". Üçüncü dördüncü okuyuşlarda da Celal'in köşe yazısının daha başka anlamları olacağından kuşkusu yoktu hiç:..." (Kara Kitap, s. 201).

"... Celal'in yazısını yeniden yeniden okumaya başladı. Kelimeler, cümleler ve harfler hiç de yeni değillerdi artık, ama Galip onları okurken daha önce aklına hiç gelmemiş bazı düşüncelerinin doğrulandığını hissediyordu: Bu düşünceler Celal'in yazısından çıkmıyordu, kendi düşünceleriydiler, ama Celal'in yazısı tuhaf bir şekilde onları içeriyordu."... (Kara Kitap, s. 203).

Kitabı şimdi de **ideolojik** boyutlarıyla değerlendirmeye çalışacağım. Kitap, az sonra alıntılarla da örnekleyeceğimiz gibi **Doğu-Batı Karşıtlığı, Batı ve Modernleşme Eleştirisi ve Doğu'nun üstünlüğünü** vurgulayan metinlerle dolu. Hatta **Atatürk Devrimleri** bile eleştirilmiş, yani "Türkiye'nin modernleşme çabaları". Batı kültürü eleştirilmekle

yetinilmemiş, Doğu lehine bir tercihte bulunulmuş, Doğu'nun mistizmi de ayrıca birçok yerde övülmüştür.

Özetle, postmodernizmin temel sorunsallarından biri olan Batı Uygarlığı'nın evrenselliğine karşı **yerelliğin** savunulduğunu söyleyebiliriz. Şimdi kitabın ideolojisini yansıtan metinleri ve çözümlmelerini örnekleyelim:

Metin 1

"... Türkler artık "Türk" değil, başka birşey olmak istiyorlarmış çünkü. Bu yüzden kılık kıyafet devrimini icat etmişler, sakallarını tıraş etmişler, dillerini ve harflerini değiştirmişler. Daha veciz konuşmayı seven bir dükkan sahibi, müşterilerinin bir elbiseyi değil, aslında bir hayali satın aldıklarını açıklamış. O elbiseyi giyen "ötekiler" gibi olabilmek hayalymiş asıl satın almak istedikleri..." (Kara Kitap, s. 61).

Açıklama 1

Görüldüğü gibi burada Atatürk Devrimleri, daha doğrusu modernleşme, Batılılaşma eleştirisi yapıyor.

Metin 2

"... Endülüslü fizyoloğ İbn Tufeyl'in ıssız adaya düşen bir çocuğun doğayı, nesnelere kendisine emziren bir geyiği, denizi, ölümü, gökleri ve 'ilahî gerçekleri' tanıyarak, orada tek başına yıllarca yaşadığını ta on birinci yüzyılda kaleme almasına bakıp, Hayy İbn Yakzan'ın Robinson Crusoe'dan altı yüz yıl ileri olduğuna karar vermek; ya da ikincisinin eşyaları ve araçları daha ayrıntıyla anlatmasına bakıp İbn Tufeyl'in Daniel De Foe'dan altı yüzyıl geri olduğunu söylemek de ikinci cins saçmalığa örnektir..." (Kara Kitap, s. 142).

Açıklama 2

Burada da yine Doğu-Batı uygarlıkları, üstü örtük bir biçimde gündeme getirilip; hangisinin daha ileri, hangisinin daha geri olduğu tartışmaya açılmaktadır.

Metin 3

"... Dükkan vitrinlerinde sergilenen mankenler bizim insanlarımız örnek alınarak yapılmalı, diye düşünmüştü dedem. Ama iki yüz yıldır tezgahlanan uluslararası ve tarihi bir kumpasın mutsuz kurbanları onu engellediler..." (Kara Kitap, s. 173).

Açıklama 3

Batı, sömürgecilik ve emperyalizm eleştirisi yapılmaktadır.

Metin 4

"... Babam harfler aracılığıyla yüzlerine, artık sokaklarımızda, evlerimizde, toplumumuzun hiçbir yerinde görülemeyecek anlamlar yerleştirdiği mankenlerini öyle bir hızla yaratıyordu ki, onlar için yeraltında açtığımız odalarda yeterince yer bulamıyorduk. Bu yüzden, bizi tarihin yeraltına bağlayan dehlizleri tam aynı sıralarda bulmamız bir rastlantıyla açıklanamaz. **Artık tarihimizin yeraltında hüküm süreceğini, yeraltındaki hayatın yer üstündeki çöküntünün sonuna bir işaret olduğunu, uçları birer birer evimize açılan dehlizlerin, iskeletlerle kaynaşan yeraltı yollarının, ancak bizim yarattığımız gerçek vatandaş yüzleriyle hayat ve anlam bulacak tarihi fırsatlar olduğunu babam çok iyi görüyordu ..."** (Kara Kitap, s. 176).

Açıklama 4

Modern hayattaki çöküntü ve yer altında bizi bekleyen tarihimiz söz konusu edilmektedir.

Metin 5

"... F.M. Üçüncü'ye göre, Doğu ve Batı, dünyanın iki yarısını paylaşıyorlardı: İyi ile kötü, ak ile kara, şeytan ile melek gibi bütünüyle birbirinin tersi, reddi, karşıtıydılar. Bu iki alemin, hayalperestlerin sandığı gibi, birbirleriyle uzlaşıp barış içinde yaşamalarına imkan yoktu hiç. İki alemde biri, her zaman üstün gelmiş, her zaman iki dünyadan biri efendi, öteki köle olmak zorunda kalmıştı."... Kara Kitap, s. 283).

Açıklama 5

Doğu-Batı karşıtlığı; Batı'nın her zaman negatif değerleri, Doğu'nun ise pozitif değerleri temsil etmesi ve Batı'nın her zaman efendi, Doğu'nun ise köle olması vurgulanıyor.

Metin 6

"... Bizim dünyamız bir bütün dünyadır, parçalanmış bir dünya değil. Bu alemin içinde başka bir alem daha vardır, ama Batılıların dünyasında olduğu gibi görüntülerin, dekorların arkasındaki gizli saklı bir dünya değildir ki bu, örtüleri kaldırınca arkasındaki gerçeği zaferle görelim. Bizim alçakgönüllü alemimiz her yeredir, bir merkezi yoktur, haritalarda bulunmaz. Ama esrarımız da budur işte bizim; çünkü bunu kavramak çok, ama çok zordur. Çile gerektirir. Kendisinin esrarını aradığı bütün alem ve bütün alemin de esrarı arayan kendisi olduğunu bilen kaç babayığımız var ki, soruyorum? Bu kemale erdiği zaman ancak insan bir başkasının yerine geçmeyi, tebdil-i kıyafeti hakeder."... (Kara Kitap, s. 307).

Açıklama 6

Yine Doğu-Batı karşıtlığı ve Doğu'nun üstünlüğü vurgulanmaktadır.

V. SONUÇ

Görüldüğü gibi **Kara Kitap** postmodern edebiyatın özelliklerini ve postmodernizmin ideolojisini paylaşıyor. En belirgin özellikler olarak metnin ve metinlerarası ilişkinin, yerelliğin ve geçmişle bağların sürdürülmesi gerektiği görüşünün önem kazanmasını görüyoruz.

Yerellik karşımıza Batı'nın evrenselliğine karşı konulan Doğu olarak çıkıyor. Yine metinlerden yola çıkarak yaşatılması gereken geçmişin genel olarak Doğu geleneği ve özel olarak Türklerin kendi tarihleri, gelenekleri olduğunu görüyoruz. Kitapta özellikle modernleşme, daha özel olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşmesi eleştirilmektedir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

CONNOR, S.; **Postmodernist Culture, An Introduction to Theories of The Contemporary**, Basil Blackwell, Massachusetts, 1989.

PAMUK, O.; **Kara Kitap**, Can Yayınları, İstanbul, 1991.

SEIDMAN, S. and WAGNER G. D.; **Postmodernism and Social Theory, The Debate Over General Theory**, Blackwell, Massachusetts, 1992.